

PISM

POLSKI INSTYTUT SPRAW MIĘDZYNARODOWYCH
THE POLISH INSTITUTE OF INTERNATIONAL AFFAIRS

STRATEGIC FILE

NR 2 (123), STYCZEŃ 2023 © PISM

Redakcja: Sławomir Dębski, Łukasz Kulesa, Wojciech Lorenz

Dezinformacja i propaganda Rosji oraz Chin w kontekście wojny na Ukrainie

Agnieszka Legucka, Justyna Szczudlik

Rosja i Chiny posługują się podobną narracją na temat przyczyn wojny na Ukrainie. Oskarżają Zachód, głównie Stany Zjednoczone, o sprowokowanie Rosji, co rzekomo przyczyniło się do podważenia zasady niepodzielności bezpieczeństwa europejskiego. Mimo podobieństw chińska narracja nie jest w pełni tożsama z rosyjską. ChRL buduje swój przekaz o wojnie w taki sposób, by wciąż była postrzegana jako możliwy – neutralny – partner do hamowania działań Rosji. Unia Europejska powinna poświęcać więcej uwagi walce z chińską dezinformacją, która może skuteczniej docierać do osób i grup niepodatnych na rosyjskie narracje.

Cele rosyjskiej i chińskiej propagandy oraz dezinformacji

Chiny i Federacja Rosyjska (FR) używają propagandy (forma przekonywania do swoich racji) i dezinformacji (manipulowanie informacją i wprowadzanie w błąd w celu osiągnięcia politycznych

Nadrzędnym celem Rosji i Chin jest osłabienie Zachodu i zmiana istniejącego porządku międzynarodowego.

korzyści) do prowadzenia wojny informacyjnej służącej wzmocnieniu ich pozycji międzynarodowej i skuteczniejszemu osiągnięciu celów strategicznych¹. Nadrzędnym celem Rosji i Chin jest osłabienie Zachodu, głównie USA, i zmiana istniejącego porządku międzynarodowego. Z punktu widzenia obu państw

stawką jest przetrwanie ich autorytarnych (totalitarnych) reżimów. Rosja i Chiny obawiają się samego faktu istnienia demokratycznego supermocarstwa, którego wartości leżą u podstaw obecnego porządku międzynarodowego.

Celem władz Rosji jest doprowadzenie do uwzględnienia jej postulatów w sprawie tzw. gwarancji bezpieczeństwa w Europie, np. w kwestii nierozszerzenia NATO na wschód. Dyskredytując Ukrainę na arenie międzynarodowej za pomocą propagandy i dezinformacji, Rosja liczy natomiast na osłabienie politycznego, finansowego, humanitarnego i militarnego poparcia udzielanego jej przez inne państwa. Wykorzystując techniki manipulacyjne, próbuje uzyskać wpływ na debatę polityczną w Europie i USA, aby wywoływać antyukraińskie nastroje². Rosyjskie władze chcą także podważyć zasadność wprowadzania zachodnich sankcji, które przedstawiają jako niesprawiedliwy instrument nacisku kolektywnego Zachodu na inne państwa, w tym na Rosję. Motywem takich działań Rosji jest chęć przedstawienia siebie jako ofiary „zmowy” państw zachodnich pod przywództwem USA.

Rosja i Chiny obawiają się samego faktu istnienia demokratycznego supermocarstwa, którego wartości leżą u podstaw obecnego porządku międzynarodowego.

O ile cel nadrzędny Chin, czyli osłabianie USA i całego Zachodu, pozostaje niezmienny, o tyle cele szczegółowe ewoluowały w toku wojny. Tuż przed rosyjską inwazją i w pierwszych jej miesiącach poparcie Chin dla działań Rosji motywowane było głównie dążeniem do wzmocnienia własnej pozycji kosztem USA. Konflikt oznaczał uwikłanie USA w Europie, co mogło skutkować odwróceniem (lub przynajmniej rozproszeniem) uwagi Stanów Zjednoczonych od ChRL. Rosyjska inwazja – w chińskich kalkulacjach prawdopodobnie szybka operacja, tak jak zakładał Putin – miała być testem dla Zachodu, w jakim stopniu będzie przestrzegać własnych zobowiązań i kierować się deklarowanymi wartościami. Prawdopodobne jest, że Chiny, obserwując przebieg konfliktu i reakcję Zachodu, chciały i chcą nadal wyciągać wnioski, by lepiej przygotować się (lub zyskać na czasie) na nadchodzący kryzys w swoim sąsiedztwie, zdając sobie sprawę, że dla USA pozostają najważniejszym wyzwaniem. Chiny liczyły także, że ujawnione podziały między państwami zachodnimi będą dowodem ich słabości, co wpisywałoby się w chińską narrację o upadku Zachodu.

Przedłużająca się wojna, słabnąca Rosja i ukraiński opór wsparty nieoczekiwaną pomocą wojskową Zachodu wpłynęły na zmianę chińskich kalkulacji korzyści z popierania Rosji. Obecnie wsparcie Chin ma charakter defensywny, co oznacza koncentrację na budowaniu odporności wobec coraz bardziej nieprzyjaznego Zachodu. Powodem jest bezprecedensowa jedność Zachodu, w tym partnerów z Indo-Pacyfiku, takich jak Japonia (która jest wśród krajów azjatyckich liderem nakładania sankcji), Australia, Korea Południowa, Tajwan, a nawet Singapur. Przekonało to Xi Jinpinga, że doszło do

¹ Tekst powstał we współpracy z Olgą Mashtaler. Zob. też A. Legucka, *Russian Disinformation: Old Tactics and New Narratives*, w: A. Legucka, R. Kupiecki (red.), *Disinformation, Narratives and Memory Politics in Russia and Belarus*, Routledge, 2022, s. 24–29; R. Kupiecki, F. Bryjka, T. Chłóń, *Dezinformacja międzynarodowa*, Wydawnictwo Naukowe Scholar, s. 54–82.

² F. Bryjka, *Rosyjska dezinformacja na temat ataku na Ukrainę*, „Komentarz PISM”, nr 15/2022, 25 lutego 2022 r., www.pism.pl.

PISM STRATEGIC FILE

uformowania bloku jednocześnie antyrosyjskiego i antychińskiego. Świadczą o tym coraz częstsze wypowiedzi Xi o „podziałach i konfrontacji bloków [państw]”³, oraz że „Chiny stoją w obliczu szantażu zewnętrznego, ekstremalnej presji, blokowania i powstrzymywania”⁴.

Obecnie wspólnym celem Rosji i Chin jest poszerzanie kręgu politycznych przyjaciół, co starają się osiągnąć, prowadząc równolegle lub razem intensywniejszą niż dotychczas kampanię wizerunkową (*charm offensive*) wobec państw Globalnego Południa. By zmniejszać liczbę państw tworzących blok antychiński, ChRL próbuje jednocześnie podważać jedność Zachodu za pomocą zainicjowanej w połowie listopada 2022 r. na szczycie G20 *smiling diplomacy*. Polega ona na złagodzeniu retoryki wobec państw zachodnich oraz na nowej odsłonie propagandy – np. na rzekomym dystansowaniu się Chin od Rosji, czego przykładem ma być chiński sprzeciw wobec gróźb użycia broni jądrowej.

Rosyjska propaganda i metody dezinformacji

Podstawą rosyjskiej polityki, a co za tym idzie – propagandy, jest nieuznawanie Ukrainy za państwo i przedstawianie Ukraińców jako przedmiotu gry mocarstw. Jeszcze 12 lipca 2021 r. Putin opublikował artykuł „O historycznej jedności Rosjan i Ukraińców”⁵, przekonując o szczególnych związkach między dwoma narodami. Pisał, że Rosja ma historyczne prawa do dominacji nad terytorium i ludnością Ukrainy. Od rozpoczęcia interwencji zbrojnej w lutym 2022 r. w retoryce rosyjskich władz

Podstawą rosyjskiej propagandy, jest nieuznawanie Ukrainy za państwo i przedstawianie Ukraińców jako przedmiotu gry mocarstw.

i kremlowskich mediów z większą intensywnością używa się takich pojęć, jak „reżim kijowski”, „marionetki Waszyngtonu”, „faszyści”, „banderowcy”, a przede wszystkim „naziści” i „neonaziści”, a nawet „sataniści”. Ma to z jednej strony zdehumanizować Ukraińców w oczach Rosjan, z drugiej – przekonać międzynarodową opinię publiczną, że Ukraina nie jest samodzielnym podmiotem, a jedynie

instrumentem amerykańskich interesów w Europie wykorzystywanym przeciwko Rosji w międzynarodowej rywalizacji (do budowania na jej terytorium „anty-Rosji”)⁶. Jednym z często powielanych rosyjskich oskarżeń jest dezinformacja o „zdradzie Zachodu” związana z niespełnieniem rzekomej obietnicy nierozszerzenia NATO na wschód⁷.

Według badań EU East StratCom Task Force w rosyjskich prokremlowskich mediach między lutym a kwietniem 2022 r. nastąpił wzrost użycia słowa „naziści” o 290% i o ponad 500% – słowa „ludobójstwo”⁸. Pojęcia te od 2014 r. były wykorzystywane w rosyjskich mediach do opisu sytuacji w ukraińskim Donbasie. Powielanie tych oskarżeń w odniesieniu do całej ludności rosyjskojęzycznej na Ukrainie miało na celu zwiększenie poczucie zagrożenia i przekonanie rosyjskich obywateli do słuszności przeprowadzenia działań zbrojnych na Ukrainie. Propaganda rosyjska i władze FR insynuowały, że Amerykanie instalują na Ukrainie laboratoria biotechnologiczne i odpowiadają za rozsiewanie wirusów, co może zagrozić bezpieczeństwu międzynarodowemu. Treści takie Rosja przedstawiała na forum Rady Bezpieczeństwa ONZ m.in. w marcu oraz październiku 2022 r.⁹

³ Xi Jinping tong eluosi zongtong puding juxing shipin huiwu [Wideo rozmowa Xi Jinpinga z prezydentem Rosji Władimirem Putinem], MSZ ChRL, 30 grudnia 2022 r., www.fmprc.gov.cn.

⁴ Pełny tekst raportu Komitetu Centralnego z XX zjazdu KPCh, „Xinhua”, 26 października 2022 r., www.news.cn.

⁵ Statja Władimira Putina «Ob Istoriceskom Jedinstwie Russkich i Ukraincew», Priezidient Rossii, 12 lipca 2021 r., <http://kremlin.ru>.

⁶ Russia's Strategic and Tactical Narratives in Its War against Ukraine, YouTube: Centre for Democratic Integrity, 28 grudnia 2022 r., www.youtube.com.

⁷ R. Kupiecki, „Western Betrayal”: The Founding Myth of Russian Foreign Policy, w: A. Legucka, R. Kupiecki, op. cit., s. 34–40.

⁸ Rozmowa z Martyną Bildziukiewicz – szefową unijnego zespołu ds. walki z rosyjską dezinformacją (EU East StratCom Task Force), „Sprawy Międzynarodowe” 2022, nr 2, w druku.

⁹ Twitter: JayinKyiv, 28 października 2022 r., <https://twitter.com>.

PISM STRATEGIC FILE

Manipulacją w rosyjskiej przestrzeni medialnej oraz w wypowiedziach rosyjskich władz jest również nazywanie wojny na Ukrainie „specjalną operacją wojskową”, co ma na celu uniknięcie odpowiedzialności prawnomiędzynarodowej i uznania Rosji za agresora. Jednocześnie umniejsza to w oczach Rosjan znaczenie rosyjskiego wysiłku militarnego przeciwko stronie ukraińskiej. Używanie słowa „wojna” jest w Rosji uważane za dyskredytację armii FR i może się skończyć wyrokiem do 15 lat pozbawienia wolności. Prokremlowskiej propagandzie pozwala to tłumaczyć porażki rosyjskiej armii tym, że Rosja walczy na Ukrainie nie z ukraińską armią, ale z „całym NATO”. Towarzyszy temu blokada informacyjna wprowadzona przez rząd. Dziennikarze mają relacjonować wojnę na Ukrainie, posługując się tylko oficjalnymi źródłami, a odstępstwa od tego są karane¹⁰. Władze zakazały również używania m.in. Instagrama i Twittera (ale nie YouTube’a). Większość niezależnych mediów zostało zamkniętych lub opuściło FR.

Elementem rosyjskiej wojny informacyjnej jest podważanie wiarygodności zachodnich mediów. Rosyjskie władze i propaganda odrzuciły oskarżenia w sprawie zbrodni popełnianych na Ukrainie¹¹. Rosyjski MSZ obwinił zachodnie media o szerzenie *fake news*, natomiast Dmitrij Miedwiediew zarzucił Ukraińcom, że zabijają własnych cywilów, aby wzmocnić antyrosyjskie nastroje¹².

Rosja musiała jednocześnie dostosować się do nowych ograniczeń w międzynarodowej przestrzeni informacyjnej. W marcu br. UE zablokowała rosyjskie portale, takie jak RT (dawne Russia Today) i Sputnik, które dotychczas docierały z przekazem m.in. do anglojęzycznych, francuskojęzycznych i hiszpańskojęzycznych odbiorców. YouTube zablokował dodatkowo kanały propagandowe, m.in. „60-minut” i „Rosija24”. W odpowiedzi RT utworzyła na Telegramie specjalny kanał „Videos in different languages”, na którym umieszczano filmy dotyczące Ukrainy i umożliwiono ich rozpowszechnianie w innych mediach społecznościowych¹³. Najczęściej udostępniano materiały na Twitterze (gdzie RT umieszczała swoje filmy w 17 językach), a także na Gettr, Gab oraz TruthSocial. Dzięki temu udawało się rozpowszechniać je za pośrednictwem kont rosyjskich ministerstw i ambasad. Największe zainteresowanie na Twitterze zyskała hiszpańskojęzyczna RT, która trafiała m.in. do społeczności latynoamerykańskiej. W kwietniu 2022 r. RT en Español była na Twitterze trzecią najczęściej udostępnianą stroną z hiszpańskojęzycznymi informacjami na temat inwazji Rosji na Ukrainę¹⁴.

Ważnym narzędziem rosyjskiej dezinformacji pozostają tzw. fabryki trolli, m.in. Agencja Badań Internetowych (ABI). Trolle mają za zadanie wywoływać dyskusję w sieciach społecznościowych i w ten sposób wzmacniać narracje, które są korzystne dla Kremla. Badania pokazują, że Rosja dostosowuje przekaz do każdej grupy odbiorców¹⁵. Głównym obiektem działalności trolli w UE są Węgry. W tamtejszych mediach społecznościowych pojawiają się argumenty przeciw obecnemu przebiegowi ukraińskich granic, wskazujące na prawo Rosji do administrowania okupowanymi terenami oraz sugerujące, że elita polityczna Ukrainy jest zdominowana przez osoby pochodzenia amerykańskiego. Ta ostatnia teza, obecna również w innych państwach UE, ma przekonywać o odpowiedzialności USA i NATO za konflikt na Ukrainie. W Niemczech trolle wykorzystują dodatkowo nastroje społeczne związane z rosnącą inflacją i wzniecają dyskusje na temat sankcji, sugerując, że są one bardziej dotkliwe dla Zachodu niż dla Rosji¹⁶. Zarówno w rosyjskich mediach pr rządowych, jak i w mediach społecznościowych, rozpowszechnia się narrację skierowaną przeciwko ukraińskim uchodźcom wojennym oraz sugeruje się, że Polska ma roszczenia terytorialne

¹⁰ Dwaj rosyjscy żołnierze oskarżeni o dyskredytowanie rosyjskiej armii, „Rzeczpospolita”, 3 września 2022 r., www.rp.pl.

¹¹ A. Legucka, Rosjanie kłamią i dezinformują. ta część wojny wykracza daleko poza granice Ukrainy, „Nowa Europa Wschodnia”, 14 kwietnia 2022 r., <https://new.org.pl>.

¹² M. Domańska, Miedwiediew eskaluje antyukraińską retorykę, „Analizy OSW”, 5 kwietnia 2022 r., www.osw.waw.pl.

¹³ Russian’s RT Leads A Global “Information Militia” On Social Media To Bypass Censorship On Ukraine-Related Disinformation, NISOS, październik 2022, www.nisos.com.

¹⁴ J. Brandt, V. Wirtschafter, Working the Western Hemisphere, Brookings, grudzień 2022, www.brookings.edu.

¹⁵ The Russia-Ukraine War In Social Media, Political Capital, maj 2022, www.politicalcapital.hu.

¹⁶ The Kremlin’s Trolls Never Sleep, Political Capital, 28 października 2022 r., www.politicalcapital.hu.

PISM STRATEGIC FILE

względem Ukrainy. W Polsce trolle wykorzystują narrację antychodźczą oraz historyczną (związaną m.in. z rzezią na Wołyniu), chcąc wywołać antyukraińskie nastroje społeczne i osłabić wśród Polaków chęć pomocy.

Chińska dezinformacja i propaganda

Treść chińskiej propagandy i dezinformacji¹⁷ nie pokrywa się w pełni z zawartością rosyjskiego przekazu. Pomijane są takie tematy, jak walka z ukraińskimi nazistami i konieczność denazyfikacji Ukrainy, nie ma też obwiniania Ukraińców za zbrodnie (np. w Buczy). Celem działań dezinformacyjnych i propagandowych jest stwarzanie wrażenia, że Chiny dystansują się od Rosji. Oficjalny dyskurs jest formowany tak, by przedstawić ChRL jako państwo neutralne i tym samym przekonywać innych, że można z nią bez przeszkód współpracować (na zasadzie *bussines as usual*). Sposób, w jaki Chiny oficjalnie mówią o wojnie, wskazuje jednocześnie, że dzielą perspektywę Rosji i ją wspierają. Innymi słowy, Chiny otwarcie popierają Rosję, budując narrację tak, by zastawić pułapkę na kolektywny Zachód.

Chiny otwarcie popierają Rosję, budując narrację tak, by zastawić pułapkę na kolektywny Zachód, stwarzając wrażenie, że dystansują się od Putina.

W analizie chińskiej dezinformacji i propagandy na uwagę zasługuje sposób, w jaki oficjalnie mówi się o Ukrainie, Rosji i Zachodzie (głównie USA i NATO). Jeśli chodzi o Ukrainę, chińskie władze, odnosząc się do inwazji i wojny, używają takich określeń, jak „kwestia ukraińska”, „kryzys ukraiński”, „konflikt ukraiński” czy „spór ukraiński”. Nie ma przypadków (lub są wyjątkowo nieliczne) opisywania Ukrainy jako podmiotu. Chińscy urzędnicy nie wyrażają w sposób jednoznaczny i niebudzący wątpliwości poszanowania dla suwerenności, integralności terytorialnej i niepodległości Ukrainy. Zazwyczaj, gdy mowa o „kwestii ukraińskiej”, chińscy liderzy powtarzają, że „Chiny opowiadają się za poszanowaniem i ochroną suwerenności i integralności terytorialnej wszystkich krajów”¹⁸. W takim sformułowaniu zawarta jest sugestia, że Chiny nie uznają w pełni państwowości Ukrainy i postrzegają ją jako strefę wpływów rosyjskich. Co więcej, Ukraina nie jest przedstawiana jako ofiara agresji, przynajmniej nie rosyjskiej. Jeśli Ukraina jest ofiarą, to raczej zachodniego, głównie amerykańskiego spisku mającego na celu wplątanie jej władz w grę przeciwko Rosji, która ma służyć osłabieniu Putina. Najlepszym przykładem jest chińska narracja, jakoby USA załamały rzekome zobowiązanie o nierozszerzaniu NATO na wschód (lub że NATO nieprzerwanie rozszerza się na wschód), co ma bezpośrednio zagrażać Rosji, która postawiona w takiej sytuacji musi się bronić¹⁹. Chiny sugerują w ten sposób, że powodem wojny są ukraińskie starania o członkostwo w NATO.

Chińska narracja o Rosji jest zupełnie inna niż o Ukrainie. Wyraźnie i otwarcie mówi się o Rosji jako niepodległym i suwerennym państwie, którego obawy o własne bezpieczeństwo są uzasadnione i powinny być brane pod uwagę przez całą społeczność międzynarodową. W efekcie Chiny usprawiedliwiają agresywne działania Rosji. Zdarza się, że idą o krok dalej i otwarcie popierają rosyjską inwazję, twierdząc, że „rozumieją i wspierają Rosję, ponieważ USA i NATO rozszerzają się bezpośrednio u progu Rosji, zagrażając jej bezpieczeństwu narodowemu i życiu jej obywateli”²⁰.

Chińscy urzędnicy w pełni powielają niektóre tematy rosyjskiej propagandy i dezinformacji, m.in. odwoływanie się do „zasady niepodzielności bezpieczeństwa”. Jest to nowy zwrot w chińskim

¹⁷ Przedmiotem analizy są jedynie oficjalne wypowiedzi chińskich władz, głównie przewodniczącego ChRL, ministrów i wiceministrów, rzeczników MSZ itd., publikowane na oficjalnych stronach i w najważniejszych partyjno-rządowych mediach. Pominięta została cała sfera nieoficjalna, czyli debaty lub wpisy zwykłych Chińczyków w mediach społecznościowych i in.

¹⁸ Wang Yi chanshu zhongfang dui dangqian wukelan wenti de wu dian lichang [Wang Yi wyjaśnia pięciopunktowe stanowisko Chin dot. kwestii ukraińskiej], MSZ ChRL, 26 lutego 2022 r., www.fmprc.gov.cn.

¹⁹ Konferencje prasowe rzeczników MSZ ChRL, MSZ ChRL, 21 marca 2022 r. i 11 kwietnia 2022 r., www.fmprc.gov.cn.

²⁰ Fragment wypowiedzi Li Zhanshu, przewodniczącego Stałego komitetu chińskiego parlamentu w czasie jego wizyty w Moskwie, Twitter: HAOHONG_CFA, 14 września 2022 r., <https://twitter.com>.

PISM STRATEGIC FILE

słowniku dyplomatycznym, używany często dopiero od początku 2022 r. Najczęściej stosowany jest w wypowiedziach o Rosji i „kwestii ukraińskiej” oraz w postulatach budowy nowej architektury bezpieczeństwa w Europie. Jest to dowód na posługiwanie się przez Chiny rosyjskim rozumieniem zasady niepodzielności bezpieczeństwa, która jest zapisana w dokumentach OBWE. Drugim przykładem jest powielanie rosyjskiej dezinformacji na temat rzekomych amerykańskich laboratoriów na Ukrainie, które miały pracować nad bronią biologiczną²¹.

Chiny obwiniają Zachód o wywoływanie kryzysów humanitarnych, takich jak migracje, a także niedoborów żywności i energii oraz gwałtownego wzrostu ich cen, co stwarza problemy głównie dla Globalnego Południa i Europy. Zdaniem ChRL powodem są sankcje nałożone na Rosję, a nie jej agresja na Ukrainę. Orędownikiem sankcji mają być Stany Zjednoczone, które zmuszają innych, w tym Europę, do stosowania restrykcji wobec FR. Powodem nacisków ze strony USA są natomiast ich krociowe zyski, które czerpią po nałożeniu sankcji, ponieważ zarabiają na sprzedaży Europie swojej broni i gazu²².

Charakter manipulacji ma też chińska narracja dotycząca możliwości użycia broni jądrowej przez Rosję. Pod koniec 2022 r. Chiny zaczęły publicznie wyrażać sprzeciw wobec takich gróźb, co nie jest jednak równoznaczne z potępieniem Rosji. W chińskich komunikatach i wypowiedziach na ten temat ani razu nie wspomniano explicite o Rosji. Oficjalna narracja sprowadza się do wezwań „całej społeczności międzynarodowej, by wspólnie przeciwstawiła się użyciu lub groźbie użycia broni jądrowej”²³. Chińskie komentarze dotyczące zagrożeń nuklearnych pojawiły się dość późno, dopiero 4 listopada 2022 r., podczas wizyty kanclerza Niemiec Olafa Scholza w Chinach. Kilka dni wcześniej „Financial Times” opublikował artykuł byłego pułkownika chińskiej armii, obecnie eksperta Uniwersytetu Tsinghua, w którym twierdził, że Chiny są przeciwne użyciu broni nuklearnej i będą naciskać na Rosję, by ją przed tym powstrzymać. Przedstawił jednocześnie warunki, jakie Zachód powinien spełnić, by Chiny mogły skutecznie odwieść Putina od decyzji o użyciu broni nuklearnej – były to powielone rosyjskie argumenty za rezygnacją z polityki rozszerzenia NATO oraz zmianami w doktrynie nuklearnej Sojuszu (rezygnacja z możliwości użycia broni jądrowej w reakcji na atak nienuklearny – *no first use*)²⁴.

Współpraca i skuteczność

Rosja i Chiny nie tylko posługują się podobną narracją w sprawie przyczyn wojny na Ukrainie, ale i koordynują działania. W lipcu 2021 r. oba państwa popisały dwustronne porozumienie o współpracy w zakresie relacji i narracji informacyjnych²⁵. Podczas wirtualnego szczytu, który odbył się w tym samym miesiącu, przedstawiciele rosyjskiego i chińskiego rządu i mediów omówili strategię w zakresie wymiany treści informacyjnych, mediów cyfrowych i współprodukcji programów telewizyjnych²⁶.

Rosja i Chiny nie tylko posługują się podobną narracją w sprawie przyczyn wojny na Ukrainie, ale i koordynują działania.

²¹Konferencja prasowa rzecznika MSZ ChRL, MSZ ChRL, 8 marca 2022 r., www.fmprc.gov.cn.

²² Konferencja prasowa rzecznika MSZ ChRL, MSZ ChRL, 2 grudnia 2022 r., www.fmprc.gov.cn.

²³ *Xi Jinping huijian deguo zongli shuo er ci* [Xi Jinping spotkał się z kanclerzem Niemiec Scholzem], MSZ ChRL, 4 listopada 2022 r., www.fmprc.gov.cn.

²⁴ Zhou Bo, *China can use its leverage with Russia to prevent a nuclear war*, „Financial Times”, 27 października 2022 r., www.ft.com.

²⁵ *Protokół czterynadcaturo zasiedanija Podkomissii po sotrudnicestwu w oblasti sriedsw massowoj informacii Rossijsko-Kitajskoj Komissii po gumanitarnomu sotrudnicestwu*, Ministerstwo cyfrowego rozwoju, swiazi i massowych komunikacyj Rossijskiej Fiedieracyi, 29 lipca 2021 r., <https://www.documentcloud.org>.

²⁶ M. Hvistendahl, A. Kovalev, *Hacked Russian Files Reveal Propaganda Agreement with China*, „The Intercept”, 30 grudnia 2022 r., <https://theintercept.com>.

PISM STRATEGIC FILE

W celu zwiększenia skuteczności propagandy i dezinformacji Rosja i Chiny starają się różnicować narracje w zależności od społecznych uwarunkowań regionu, do którego jest stosowana. Przekazy propagandowe i dezinformacyjne są kierowane do trzech głównych grup odbiorców: Zachodu, Globalnego Południa i własnych społeczeństw²⁷. Choć trudno w sposób miarodajny i niebudzący wątpliwości zmierzyć skuteczność tych działań, można postawić tezę, że na Zachodzie skuteczniejsze

Na Zachodzie skuteczniejsze są dezinformacja i propaganda Chin, a w państwach Globalnego Południa – Rosji.

są dezinformacja i propaganda Chin (głównie wśród części decydentów czy dziennikarzy, ale nie w raczej negatywnie nastawionych społeczeństwach²⁸), a w państwach Globalnego Południa – Rosji. W przypadku własnych społeczeństw działania propagandowe obu państw są równie skuteczne.

Od rozpoczęcia rosyjskiej inwazji na Ukrainę w 2022 r. rosyjska propaganda i dezinformacja przynoszą umiarkowane rezultaty na Zachodzie. Na tym etapie wojny nie wpływają na ogólną politykę UE i USA, nie zmniejszają także wsparcia dla Ukrainy. Jeszcze w maju ub.r. 93% europejskich respondentów badań Eurobarometru stwierdziło, że aprobuje udzielanie pomocy humanitarnej osobom dotkniętym wojną na Ukrainie, a 88% zgodziło się, że UE powinna przyjmować osoby uciekające z Ukrainy²⁹. Jako narzędzie rosyjskiej dezinformacji trolle nie odnoszą więc większych sukcesów. Mogą jednak mieć wpływ na nastawienie poszczególnych społeczeństw, szczególnie węgierskiego i niemieckiego, do np. sankcji nakładanych na Rosję w przyszłości. 47% Niemców uważa, że sankcje szkodzą bardziej UE niż Rosji. Tylko 12% stwierdziło, że to Rosja odczuwa je mocniej³⁰. W Polsce do antagonizowania Polaków i Ukraińców skuteczne będzie wykorzystywanie kwestii historycznych (np. Wołynia) i ekonomicznych (np. zarzutów o przywileje Ukraińców, których nie mają Polacy, o obciążenie systemu edukacji i ochrony zdrowia)³¹.

Nieco inaczej przedstawia się skuteczność chińskich działań manipulacyjnych. Nadal zdarzają się wypowiedzi europejskich liderów, którzy sugerują, że Chiny nie popierają otwarcie Rosji, prezentują neutralne stanowisko i mogą odgrywać rolę mediatora między Rosją a Ukrainą. Są to m.in. głosy szefa unijnej dyplomacji Josepa Borrelli³² czy prezydenta Francji Emmanuela Macrona³³. Motywy tych deklaracji mogą być różne, od prób odciążenia Chin od Rosji, po chęć uspokojenia własnego biznesu, niemniej powielanie chińskiej argumentacji dotyczącej wojny na Ukrainie służy utrwalaniu nieprawdy o intencjach ChRL.

Na Zachodzie pojawia się też błędne przekonanie, że Chiny oficjalnie i otwarcie wyrażają poszanowanie dla suwerenności i integralności terytorialnej Ukrainy i wzywają do tego inne państwa. Taką informację na swoim koncie twitterowym zamieścił w listopadzie 2022 r. prezydent Macron po rozmowie z Xi Jinpingem podczas szczytu G20³⁴, czego nie potwierdził chiński oficjalny komunikat po spotkaniu³⁵.

²⁷ *Russia's Strategic and Tactical Narratives in Its War against Ukraine*, op. cit.

²⁸ L. Silver, Ch. Huang, L. Clancy, *How Global Public Opinion of China has Shifted in the Xi Era*, Pew Research Center, 28 września 2022 r., www.pewresearch.org.

²⁹ *Eurobarometer: Europeans approve of EU's response to the war in Ukraine*, European Commission, 5 maja 2022 r., <https://ec.europa.eu>.

³⁰ E. Zalan, *Will Europeans' support for Ukraine survive the winter?*, EUObserver, 27 października 2022 r., <https://euobserver.com>.

³¹ *Uchodźcy z Ukrainy: perspektywa Polski, Słowacji, Węgier i Rumunii*, „Demagog”, 1 kwietnia 2022 r., <https://demagog.org.pl>.

³² *Russia's war on Ukraine: 'It has to be China' as mediator, EU foreign policy chief says*, „South China Morning Post”, 5 marca 2022 r., www.scmp.com.

³³ *Macron urges China to play 'greater mediation role' on Ukraine*, „Le Monde”, 16 listopada 2022 r., www.lemonde.fr.

³⁴ Twitter: Emmanuel Macron, 15 listopada 2022 r., <https://twitter.com>.

³⁵ *Xi Jinping huijian faguo zongtong make long* [Xi Jinping spotkał się z prezydentem Francji Macronem], MSZ ChRL, 15 listopada 2022 r., www.fmprc.gov.cn.

PISM STRATEGIC FILE

Zachodni politycy, eksperci i dziennikarze często uznają za wiarygodne chińskie apele o zawieszenie broni i rozmowy pokojowe. Są one przedstawiane jako zmiana chińskiej narracji (choć w chińskim dyskursie te wątki są obecne od początku wojny), wyraz chińskiej odpowiedzialności i dowód, że Chiny są gotowe hamować działania Rosji³⁶. Wezwania te służą jednak głównie interesom Rosji i pomijają wolę Ukraińców walczących o wolność i suwerenność. Chiny nie apelują do Rosji o zawieszenie broni (apele te są ogólne, pozbawione adresata) ani o wycofanie się z terytorium Ukrainy.

Skuteczność chińskiej dezinformacji jest widoczna również w postrzeganiu Chin jako państwa wywierającego presję na Rosję w związku z groźbami nuklearnymi. W prasie zachodniej publikowane były np. artykuły, w których wprost pisano, że Chiny potępiają Rosję i Putina za zagrożenie Ukrainie użyciem broni jądrowej³⁷.

Skuteczna może okazać się także ofensywa dyplomatyczna Xi Jinpinga w ramach *smiling diplomacy*. Serdeczna atmosfera spotkań Xi z przywódcami G20, w tym z prezydentem Joe Bidenem, stworzyła wrażenie, że ChRL łagodzi narrację, odchodząc tym samym od agresywnej polityki zagranicznej³⁸. *Smiling diplomacy* w połączeniu z chińską krytyką groźb użycia broni jądrowej przekonały część światowej opinii publicznej, że Chiny chcą stanąć po właściwej stronie. Chińskie komunikaty, w tym opublikowane w grudniu ub.r. po spotkaniu Xi z Dmitrijem Miedwiediewem w Pekinie i po wideorozmowie Xi–Putin, pokazują jednak, że nic się nie zmieniło w stanowisku tego państwa wobec Rosji, a stosunki między nimi są „twarde jak skała”³⁹.

Skuteczność rosyjskiej propagandy wobec Globalnego Południa uwidoczniła się m.in. podczas głosowań w Organizacji Narodów Zjednoczonych. Pięć państw Ameryki Łacińskiej (Boliwia, Kuba, Salwador, Nikaragua i Wenezuela) wstrzymało się od głosu lub odmówiło udziału w głosowaniu Zgromadzenia Ogólnego ONZ, w którym potępiono FR za inwazję na Ukrainę. Po masakrze w Buczy Meksyk i Brazylia wstrzymały się od głosu w sprawie rezolucji zawieszającej Rosję w prawach członka Rady Praw Człowieka. W maju 2022 r. brazylijski polityk, obecnie prezydent Luiz Inácio „Lula” da Silva stwierdził, że prezydent Ukrainy Wołodymyr Zełenski był „tak samo jak Putin odpowiedzialny za wojnę”⁴⁰. W Zgromadzeniu Ogólnym ONZ podczas głosowania nad rezolucją potępiającą nielegalną aneksję czterech ukraińskich obwodów 143 państwa głosowały za przyjęciem rezolucji, pięć głosowało przeciw (łącznie z FR), 35 wstrzymało się od głosu, z czego większość stanowiły państwa afrykańskie, a także Chiny i Indie⁴¹. Właśnie w tej ostatniej grupie Rosja promuje antyukraińską propagandę dotyczącą np. reżimu sankcji, laboratoriów, neonazistów lub kryzysu żywnościowego, wskazując na Zachód i Ukrainę jako winnych problemów Globalnego Południa⁴². Daje też do zrozumienia, że wojna na Ukrainie jest przejawem zachodniej, głównie amerykańskiej hegemonii, a Rosja występuje w roli ofiary i reprezentuje interesy państw rozwijających się, które mogą znaleźć się w podobnej sytuacji, jeżeli USA lub NATO postanowią wciągnąć je do swoich kolejnych wojen.

³⁶ Zob. np. C. Wu, *China calls for 'ceasefire through dialogue and consultation' in response to Russia's announcement of a 'partial mobilisation'*, Sky News, 22 września 2022 r., www.skynews.com.au; D. Strumpf, A. M. Simmons, *China's Xi Calls for Restraint, Urges Russia-Ukraine Peace Talks*, „The Wall Street Journal”, 21 grudnia 2022 r., www.wsj.com; N. Camut, Z. Sheftalovich, *China says it's 'on the side of peace' over war in Ukraine*, „Politico”, 23 grudnia 2022 r., www.politico.eu.

³⁷ Zob. np. B. Pancevski, *China Rebukes Russia's Nuclear Threats in Ukraine for First Time*, „The Wall Street Journal”, 4 listopada 2022 r., www.wsj.com; K. Connolly, *China and Germany condemn Russian threat to use nuclear weapons in Ukraine*, „The Guardian”, 4 listopada 2022 r., www.theguardian.com.

³⁸ J. Kynge, Sun Yu, Xinning Liu, *Xi Jinping's plan to reset China's economy and win back friends*, „Financial Times”, 10 stycznia 2023 r., www.ft.com.

³⁹ Wang yi: *Zhong e guanxi jian ru panshi* [Wang Yi: relacje chińsko-rosyjskie twarde jak skała], MSZ ChRL, 25 grudnia 2022 r., www.fmprc.gov.cn.

⁴⁰ C. Nugent, S. Paulo, *Lula Talks to TIME About Ukraine, Bolsonaro, and Brazil's Fragile Democracy*, „Time”, 4 maja 2022 r., <https://time.com>.

⁴¹ *Ukraine: UN General Assembly demands Russia reverse course on 'attempted illegal annexation'*, UN News, 12 października 2022 r., <https://news.un.org>.

⁴² K. Wójcicka, *Czerp: Moskwa chce zagłodzić Afrykę jak Ukrainę w latach 30*, „Gazeta Prawna”, 29 czerwca 2022 r., www.gazetaprawna.pl.

PISM STRATEGIC FILE

Propaganda i dezinformacja skierowane do własnych społeczeństw są najbardziej skuteczne w przypadku Rosji. Dzięki takim działaniom poparcie dla tzw. specjalnej operacji wojskowej utrzymuje się na poziomie powyżej 70% (według badań Centrum im. Jurija Lewady). Rosyjska agresja na Ukrainę nie wpłynęła na pogorszenie wizerunku Rosji w chińskim społeczeństwie. Według badań przeprowadzonych w marcu 2022 r. przez Central European Institute of Asian Studies ok. 80% badanych pozytywnie postrzega Rosję, natomiast USA są przez 60% badanych postrzegane negatywnie⁴³. Może to wskazywać, że intensywny chińsko-rosyjski dialog polityczny, częste rozmowy i spotkania głów państw i szefów dyplomacji oraz negatywna narracja o USA a pozytywna o Rosji mają wpływ na postrzeganie FR przez chińskie społeczeństwo. Na skuteczność chińskiej dezinformacji wewnętrznej wskazuje m.in. przekonanie obywateli tego państwa, że z powodu kryzysu energetycznego Europejczycy marzną w swoich domach i potrzebują chińskiego wsparcia w postaci kocioł elektrycznych. Taka narracja jest stosowana przez chińskich ekspertów i dziennikarzy, a media publikują artykuły o ogromnym wzroście eksportu takich kocioł do Europy⁴⁴.

Wnioski

Rosja i Chiny prowadzą wojnę informacyjną przeciwko Zachodowi. Dla Chin, które coraz bardziej wasalizują słabnącą Rosję, niezbędne jest rozbudowywanie kręgu politycznych przyjaciół w perspektywie pogłębiającego się strukturalnego konfliktu z USA i potencjalnych napięć we własnym sąsiedztwie. To dlatego oba państwa wykorzystują niechęć do USA (np. w związku z interwencjami militarnymi w różnych częściach świata) lub do byłych mocarstw kolonialnych z Europy. Rosja i Chiny chcą przekonać międzynarodową opinię publiczną, szczególnie odbiorców

W walce z dezinformacją konieczne jest poznanie uwarunkowań i grup, do których jest kierowana.

z Globalnego Południa, że to siły zewnętrzne spowodowały konflikt na Ukrainie, który USA wykorzystują do umocnienia hegemonistycznej pozycji Zachodu, a Rosja była zmuszona do odwetowych działań militarnych.

Choć trudno ocenić skuteczność międzynarodowej dezinformacji, przykłady rosyjskiej i chińskiej manipulacji wskazują, że ważne są nie tylko metody i treść przekazu, lecz także nastawienie odbiorców do autora. W walce z dezinformacją konieczne jest zatem poznanie uwarunkowań i grup, do których jest kierowana⁴⁵. O ile trudno wpływać na społeczeństwa autorytarnych Rosji i Chin, by przeciwdziałać dezinformacji, o tyle w przypadku państw trzecich konieczna jest zmiana perspektywy. Kolonialna przeszłość państw Globalnego Południa oraz antyamerykańskie i antyfrancuskie nastawienie części społeczeństw Afryki i Bliskiego Wschodu tworzą dogodne uwarunkowanie funkcjonowania rosyjskiej i chińskiej dezinformacji. Chcąc temu przeciwdziałać, Zachód w pierwszej kolejności powinien we właściwy sposób odpowiedzieć na historyczne resentymenty. Na Zachodzie natomiast przyjmowanie tez chińskiej propagandy może być łatwiejsze z powodu innej opinii o Chinach niż o Rosji (na tle Rosji Chiny są pokojowe, neutralne i współpracujące), a także w kontekście większego i bardziej skomplikowanego uzależnienia ekonomicznego od Chin niż od Rosji. Dlatego, zdając sobie sprawę ze strategicznego

Zdając sobie sprawę ze strategicznego partnerstwa między Rosją i Chinami, UE powinna wzmocnić wysiłki na rzecz przeciwdziałania dezinformacji i propagandzie z ich strony, gdyż miękkie działania Chin w dłuższej perspektywie mogą się okazać skuteczniejsze i trudniejsze do przewyżcienia.

⁴³ R.Q. Turcsányi, K. Dubravčíková i in., *Chinese views of the world at the time of the Russia-Ukraine war*, Palacky University Press, CEIAS 2022, <https://ceias.eu>.

⁴⁴ *Shu du: Dianre tan zai ouzhou you duo huo? Jinnian 1 yue-7 yue chukou e zeng su da 97%* [Analiza danych: Jak są popularne elektryczne kocy w Europie? Od stycznia do lipca tego roku wartość eksportu wzrosła o 97%], www.sina.com.cn, 29 października 2022 r., <https://finance.sina.com.cn>.

⁴⁵ Zob. J. Czerep, S. Nowacka, *Fertile Ground. How Africa and the Arab World Found Common Language with Russia on Ukraine*, „PISM Report”, w druku.

PISM STRATEGIC FILE

partnerstwa między Rosją i Chinami w konfrontacji z Zachodem, UE powinna wzmocnić wysiłki na rzecz przeciwdziałania międzynarodowej dezinformacji i propagandzie z ich strony, gdyż miękkie działania Chin w dłuższej perspektywie mogą się okazać skuteczniejsze i trudniejsze do przewyciężenia.

Typy narracji Chin i Rosji w sprawie wojny na Ukrainie

Narracja	Rosja	Chiny (oficjalny przekaz)
Zachód prowokuje, grożąc użyciem broni atomowej	+	+
Zachód narusza rosyjską strefę wpływów	+	+
Na Ukrainie są naziści/faszyści i banderowcy	+	—
Na Ukrainie są amerykańskie laboratoria chemiczne i biologiczne	+	+
Mamy do czynienia ze specjalną operacją wojskową	+	—
W Donbasie miało miejsce ludobójstwo	+	—
Ukraina jest wykorzystywana przez USA do rywalizacji z Rosją/przeciwko Rosji	+	+
Za wojnę na Ukrainie odpowiedzialni są Amerykanie/NATO/Zachód	+	+
Potrzeba demilitaryzacji Ukrainy	+	—
Mamy do czynienia z obroną Federacji Rosyjskiej	+	+
Zbliża się koniec dominacji USA	+	+